

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МУЗЕЄФІКАЦІЇ П'ЯМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАПОВІДНИКУ "ХОРТИЦЯ"

Володимир Ленченко (м. Київ)

На острові Хортиці в місті Запоріжжі в Національному заповіднику "Хортиця" збереглося багато пам'яток культури, пов'язаних з історією запорозького козацтва. Нині це переважно пам'ятки археології, що потребують наукового дослідження, упорядкування та музеєфікації. До них належать: 1. Історико-археологічний комплекс на острові Байди (Мала Хортиця); 2. Земляні укріплення Хортицького ретраншементу XVIII ст.; 3. Козацькі хутори-зимівники.

У зв'язку з опрацюванням генерального плану розвитку Національного заповідника "Хортиця" постало питання про реалізацію заходів, що були запрограмовані на попередніх етапах, але досі лишаються нереалізованими. У заповіднику необхідно виконати комплексні археологічні, науково-дослідні, проектні, науково-реставраційні, будівельні та інші роботи за темами: 1. Історико-меморіальний парк; 2. Історико-етнографічний музей "Запорозька Січ"; 3. Замок Дмитра Вишневецького середини XVI ст. та музеєфікація пам'яток на о. Байди; 4. Запорозькі зимівники на о. Хортиця; 5. Хортицький ретраншемент XVIII ст.; 6. Відновлення історичної екосистеми о. Хортиця. Можемо виділити кілька концептуальних умов та вимог створення відповідних експозицій.

1. В Історико-меморіальному парку засобами монументального мистецтва мають бути увічнені постаті видатних діячів українського козацтва, Запорозької Січі, історії та культури України, пов'язаних з островом Хортицею, а також пам'ятні місця о. Хортиця. На початковому етапі створення Заповідника біля будівлі Музею історії запорозького козацтва було передбачено встановити монументальну скульп-

турну композицію з бронзи "Козаки на чатах" (скульптор В. Дубінін). Для цього було насипано курган, однак скульптурну композицію досі не виготовлено і не встановлено.

Передбачалося також встановити пам'ятники та пам'ятні знаки, присвячені видатним діячам українського козацтва й Запорозької Січі, – Северину Наливайку, Кшиштофу Косинському, Петру Сагайдачному, Тарасу Трясилу, Івану Сулімі, Богдану Хмельницькому, Максиму Кривоносу, Івану Богуну, Данилу Нечаю, Івану Сірку, Семену Палію, Максиму Залізняка, – а також Тарасу Шевченку, Миколі Гоголю, козаку-кобзарю. Ця програма досі не реалізована. Створення історико-меморіального парку потребує уточнення його програми, переліку скульптур і пам'ятних знаків, виконання відповідних наукових, проектних і творчих робіт.

Галерею скульптур видатних діячів українського козацтва та Запорозької Січі доцільно розташувати в Заповіднику уздовж оглядового шляху між будинком музею та історико-етнографічним комплексом "Запорозька Січ", який проектується. Можливі й інші варіанти розташування Історико-меморіального парку.

Як перший етап реалізації вищезгаданих заходів, доцільно виготовити й встановити скульптурну композицію "Козаки на чатах" скульптора В. Дубініна.

2. В Історико-етнографічному музеї "Запорозька Січ" доцільно відтворити основні риси розпланування, фортифікації, архітектури громадських, житлових і господарських будівель Запорозької Січі XVII-XVIII ст. Тут мають бути показані головні містобудівні частини козацької столиці – Кіш,

торгово-ремісниче передмістя, гавань козацького флоту.

За свідченням історичних джерел, архітектура будівель і споруд Січі розвивалася в традиціях українського народного будівельного мистецтва Подніпровської України XVI–XVIII ст. Головна частина Січі Кіш мав колоподібні абриси плану, був оточений земляним валом, зміцненим на гребені палями, а також ровом. Усередину провадили проїзні дерев'яні вежі та хвіртки. На ній була січова Покровська церква, курені – житла військово-адміністративних підрозділів та січової залоги, будинки кошового отамана, військова канцелярія, січова школа, курінні комори-скарбниці та інші споруди.

Січове передмістя, осередок торгово-ремісничої діяльності запорозьких козаків, було оточене земляним валом з елементами бастионових укріплень, мало кілька брам. Тут розташовувалися січовий ринок, торгово-ремісничі, господарські та інші будівлі. У січовій гавані стояли козацькі бойові човни – “чайки”, рибальські човни тощо.

Для Історико-етнографічного музею “Запорозька Січ” обрано місце в північній частині острова Хортиці – між будинком музею та Совутиною балкою. Будівлі Історико-етнографічного музею “Запорозька Січ” мають використовуватися для музейних потреб, а також для проведення громадських урочистостей, свят тощо.

В основу проекту Історико-етнографічного музею “Запорозька Січ” можна покласти проектні розробки інституту “Запоріжжівільпроект”. При цьому бажано збільшити площу забудови Коша та січового передмістя. Це дасть

зможу урізноманітнити типологію й розміри січових будівель. Січову Покровську церкву доцільно відтворити у вигляді монументального дерев'яного хрещатого п'ятибанного храму, характерного для архітектури українського бароко XVII–XVIII ст. Саме така церква була в останній Новій (Підпільненській) Запорозькій Січі. Такий храм служитиме архітектурною домінантою комплексу, буде зручним для проведення багатолюдних церковних відправ і громадських акцій.

3. На о. Байди (Мала Хортиця) зберігся унікальний історико-археологічний комплекс, до складу якого входять: 1) городище доби бронзи; 2) рештки замку Байди-Дмитра Вишневецького середини XVI ст.; 3) земляні укріплення Запорозької корабельні 1736–1739 рр., яка будувалася за участю запорозьких козаків. Доцільно музеєфікувати ці пам'ятки. В основу проекту музеєфікації о. Байди можна покласти проектні пропозиції, опрацьовані у Державному науково-дослідному інституті теорії, історії архітектури і містобудування в 1993 р.

4. На о. Хортиця бажано відтворити запорозькі хутори-зимівники, що існували тут у XVII–XVIII ст. Роботу з локалізації та археологічного дослідження зимівників проводить Заповідник.

5. На о. Хортиці доцільно музеєфікувати земляні укріплення Хортицького ретраншементу 1736–1739 рр., які споруджувалися за участю запорозьких козаків.

6. Відновлення історичної екосистеми о. Хортиці повинно виконуватися за окремою програмою, яку мають опрацювати заповідник, відповідні науково-дослідні та проектні організації.